

«НАТАЛКА-ПОЛТАВКА» У ПОСТАНОВЦІ ГЛІБОВСЬКОГО АМАТОРСЬКОГО ГУРТКА «ТОВАРИСТВО КОХАЮЧИХ РІДНУ МОВУ»

(До 175-річчя від дня народження О. В. Марковича
і 170-річчя Л. І. Глібова)

Активний розвиток мистецького життя на Чернігівщині початку другої половини XIX ст., перш за все, у формі домашнього музикування, прискорив процес певного розмежування сфер театральної-музичної та концертної діяльності, які поступово виділилися у самостійні напрями. Зокрема, театральній-музичній життєвій зароджувалось насамперед навколо громадських об'єднань культурно-мистецького спрямування. Перша чітко структурована форма саме театральній-музичній діяльності на Чернігівщині цього періоду пов'язана з аматорським культурно-мистецьким об'єднанням «Товариство кохуючих рідну мову», або як його ще називали, гуртком «шановців своєї народності», заснованого в 1860 р. видатним українським поетом, байкарем та культурно-громадським діячем Л. І. Глібовим.¹ Діяльність цього громадського об'єднання, яке налічувало близько 30 членів, стала новим етапом в організації культурно-мистецького життя на Чернігівщині цього періоду. Л. І. Глібов згуртував навколо себе відомих діячів української культури: фольклориста і етнографа О. В. Марковича, режисера і драматурга Д. Старицького, історика О. М. Лазаревського. Серед активних учасників товариства також була талановита виконавиця та збирачка народних пісень М. Загорська-Ходот (саме від неї М. В. Лисенко дещо пізніше зробив записи українських народних пісень, які увійшли до третього випуску зібрань композитора),² вчитель і наставник М. Заньковецької поет М. А. Вербицький, ординатор губернської лікарні І. Лагода, лікар і етнограф С. Д. Ніс, а також Г. І. Паливода, П. Г. Борсук, І. П. Вовк, дружина Л. Глібова П. Ф. Бордоніс, О. М. Шрамченко, О. О. Ходот та ін.

Аматорське об'єднання мало чітку організаційну структуру. Так, художньо-творче керівництво здійснювала загальнооброблена колегія. На кожного члена колегії покладалися конкретні творчі та організаційні обов'язки по забезпеченню життєдіяльності товариства. Зокрема, Л. І. Глібов відповідав за літературно-репертуарний напрям роботи гуртка; О. В. Маркович керував оркестром та виконував обов'язки композитора-аранжувальника народних мелодій; І. Дорошенко здійснював, режисерсько-постановчу роботу; подружжя Галаганів К. В. та І. П. забезпечували вірогідність історичного та етнографічного матеріалу у художньому оформленні вистав. Важливо підкреслити, що культурі сценічної української мови особливу увагу приділяли Л. І. Глібов, О. В. Маркович, Д. Старицький. При цьому звернемо увагу на те, що боротьба за утвердження української сценічної мови в діяльності товариства стала органічнішим продовженням мовознавчої полеміки, яку було розглянуто на сторінках глібовського тижневика «Чернігівський листок» (Тижневик приділяв увагу принциповим питанням життя української громади того часу: українському правопису, навчання грамоти українською мовою, самостійності українського письменства, мови і

т. ін. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує низка статей, розміщених в тижневику українською мовою М. Т. Симонова (Номиса), який переконував, що «рідне слово після подій XVIII ст., стало майже єдиною зброєю самодіяльності та самовиявлення народу, оборонцем його честот і благ».³ Безперечно, у мовознавчому напрямку діяльності товариства на перше місце можна поставити чітко спланований та національно-виважений репертуар аматорських театральних постановок. За період своєї діяльності аматорське об'єднання здійснило сценічні постановки-кращих драматургічних творів українських авторів: «Москаль-чарівник» І. П. Котляревського, «Шельменко-денщик» та «Щира любов» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, «Назар Стодоля» Т. Г. Шевченка, «До мирового» Л. І. Глібова, «Гаркуша» О. П. Стороженка та ін. Доречно підкреслити, подібна репертуарна спрямованість особливо виразно проглядається на фоні сценічного репертуару іншого театального об'єднання, яке в той час також працювало в Чернігові, основу діяльності якого складали водевілі, «сшитые на французский лад», такі, як «Дагерротип», «Разбитая чашка», «Прежде скончались, потом повенчались», «Харьковский жених», «Первый день брака» і т. д.

Проте одним з найвищих репертуарних досягнень «Товариства кохаючих рідну мову» стала, без сумніву, музично-драматична постановка на новій музичній основі п'єси І. П. Котляревського «Наталка-Полтавка». Здійснення цієї постановки в музичній редакції О. В. Марковича стало не лише визначною подією в культурно-мистецькому житті Чернігова, але й певним етапом в розвитку музичної та театральної культури України в другій половині XIX ст. Звернемо увагу на те, що до цього п'єси І. П. Котляревського «Наталка-Полтавка» вже мала тієвні традиції свого виконання на Чернігівщині. Так, під час гастролей полтавської театральної трупи Штейна — Котляревського (1817—1821 рр.) чернігівська слухачка аудиторія вперше познайомилася з твором. П'єси також мала постійне сценічне життя в репертуарі шкільно-громадського театру Ніжинської гімназії вищих наук, де, як відомо, шкільним театром керував М. В. Гоголь. Головну роботу по сценічному втіленню нової редакції «Наталки-Полтавки» в Чернігові взяв на себе Опанас Маркович. Першу спробу сценічної постановки «Наталки-Полтавки» він здійснив, як відомо, в 1857 році, силами вихованців немирівської гімназії.⁴ Саме для виконання в учнівському театрі ним було підбрано народні пісні (18 номерів) відповідно до розвитку драматургічного матеріалу п'єси, характеру дійових осіб та метро ритмічної основи сценічного розвитку. Потім капельмейстер графа Болеслава Потоцького (почесного попечителя немирівської гімназії) Іоган Ландвер зробив оркестрову партитуру та написав увертюру до оперети. Зрозуміло, маючи в своєму арсеналі учнівські творчі сили, Опанас Маркович не міг розраховувати на повноцінне втілення сценічного та музичного матеріалу твору. Лише в Чернігові йому вдалося об'єднати навколо себе винятково здібний творчий склад. Режисуру спектаклю здійснив І. П. Дорошенко. Виконавцями головних ролей стали: Наталки — О. Шрамченко, Терпелихи — П. Глібова, Петра — Г. Паливода, Миколи — С. Ніс, Возного — Г. Кальчевський, Выборного — П. Борсук. За сценічні костюми, які глибоко відбивали народні традиції, відповідали К. В. і Г. Г. Галагани. 12 лютого 1861 року в приміщенні міського театру відбулася прем'єра спектаклю. Успіх вистави був величезний, як писав рецензент — «беспримерный, — Чернигов отстоял Наталку, которая готова была потонуть в Лету, и поддержал ее право на долгое существование».⁵ Дійсно, постановка «Наталки-Полтавки» аматорами чернігівського «Товариства кохаючих рідну мову» стала рішучим поворотом у творчому трактуванні цієї п'єси в бік справжньої народності і реалізму сценічного втілення. По-перше, на протигагу по-

передній музичній основі спектаклю з партитурою Едлічки, яка мала дещо підсолоджено-романсовий характер, Опанас Маркович підготував глибоконародний музично-пісенний матеріал. По-друге, виконавським традиціям провінційних театрів, де п'єса Котляревського поступово перетворювалася у звичайну сентиментальну мелодраму, чернігівці протиставили справжню народність у відтворенні характерних рис головних героїв. По-третє, сценічне втілення п'єси Котляревського в Чернігові, завдяки тому, що «исполнители были знатоки народной жизни»,⁶ відбулося на новому творчому рівні. Так, з тексту п'єси було вилучено певні нашарування, які з явилися в результаті суто формальної сценічної експлуатації твору провінційними театральними трупами. Роль Наталки (О. Шрамченко) було виконано в природній манері, де на перший план виходили риси, притаманні образу української дівчини — простота, скромність, глибока ліричність та ніжність з «чуждым экзальтации, чувством».⁷ Винятково правдиво відтворювалися взаємостосунки Наталки з Терпелихою. З одного боку, любляча мати, яка вимушена видати свою доньку за нелюба, з іншого, донька, яка задля щастя матері готова принести в жертву своє кохання до Петра. Таке, психологічно вірне, втілення п'єси, робило слухача «не зрителем совершающегося на сцене, а человеком близко стоящим и принимающим участие в совершающемся явлении народной жизни».⁸ Виконавець образу Миколи — С. Д. Ніс суттєво переробив свою роль, надавши їй динамізму та характерності. Микола у виконанні С. Д. Носа набував характеру справжнього запорожця, якому властиві життєвий оптимізм, весела вдача та природня винахідливість. Роль виборного у виконанні П. Борсука трактувалася не як образ химерного блазня, яким його нерідко зображали на підмостках провінційної сцени, а як «лицо действительно почтенное, каждый жест, каждое движение дышали действительностью».⁹ У ролі Возного М. Кольчевський виділяв, перш за все, комічність образу, а Г. Паливода (Петро), дякуючи своїм прекрасним вокальним даним, розкривав люблячу й ліричну природу свого героя. Загальному успіху спектаклю сприяла добре проведена організаційна робота, яку здійснив І. П. Дорошенко. Так, спеціально до спектаклю було випущено яскраву афішу, яка давала вичерпну інформацію щодо-рекламованого заходу. До речі, афіша до спектаклю «Наталка-Полтавка» у постановці «Товариства кохаючих рідну мову» являє собою перший з відомих зразків мистецької рекламної продукції на Чернігівщині, видрукуваних українською мовою. «Наталка-Полтавка» у виконанні аматорського об'єднання витримала не одну постановку на сцені чернігівського театру і завжди користувалася величезним успіхом. Пізніше Опанас Маркович поставив цей же варіант п'єси в Новгороді-Сіверському, зрозуміло, в іншому виконавському складі. На жаль, заклик журналу «Основа» стосовно того, що «большую услугу оказал бы тот, кто издал бы ее («Наталку-Полтавку») в том виде, как она была поставлена в Чернигове, с прекрасною партитурою Ландвера»¹⁰ не було почуто і, незважаючи на те, що більшість спектаклів «Наталки-Полтавки» дописенківського періоду йшла у варіанті Опанаса Марковича, партитуру все ж було втрачено. Яскравим свідченням високого творчого рівня сценічної та музичної діяльності Марковича є спогади одного з основоположників чернігівської української Громади О. А. Тишинського, який писав: «Багато бачив я спектаклів, бачив і трупу Кропивницького, але не бачив нічого подібного до тих спектаклів, які споруджував Опанас Васильович. Та й сили були добірні».¹¹

Як, відомо, у 1863 р. Л. І. Глібова було звинувачено в тому, що він «под личиною распространения малороссийской грамотности проводит антиправительственные мысли».¹² Наслідком такого звинувачення стало

звільнення Л. І. Глібова з посади молодшого учителя Чернігівської гімназії та наступна висилка його до м. Ніжина. Постійне адміністративне переслідування з боку урядових чиновників Глібова та інших активних членів культурно-мистецького об'єднання «Товариства кохаючих рідну мову» спричинили поступовий занепад та припинення його діяльності в 1866 р.

Джерела і література:

1. Шевелів Б. Тижневик «Чернігівський листок» за редакцією Л. І Глібова (1861 — 1863 рр.).
// Чернігівщина і Північне Лівобережжя. — К., 1928. — С. 443.
2. Архимович Л., Гордійчук М. — М. В. Лисенко. — К., 1992. — С. 80.
3. Шевелів Б. Вказана праця. — С. 457.
4. Павло Украинский спектакль в Чернигове. // Основа. — С. II., 1862. — Март. — С. 72.
5. Там само. — С. 72.
6. Там само. — С. 74.
7. Там само. — С. 74.
8. Там само. — С. 74.
9. Там само. — С. 74.
10. Там само. — С. 75.
11. Коцуба О. «Наталка-Полтавка» на Чернігівщині. — К., 1969. — С. 51.
12. Донесення чернігівського цивільного губернатора міністру народної освіти з проханням звільнити Л. І. Глібова з посади учителя Чернігівської гімназії. //Архіви України. — К., 1977. — Березень-квітень. — С. 59.

